
INTRODUCCIÓ

CARLOS GONZÁLEZ ZORRILLA

Director de l'Institut de Seguretat Pública de Catalunya

Sovint partim d'una premissa que vincula l'augment del sentiment col·lectiu de ser víctima d'un delictes amb l'activitat dels mitjans de comunicació, que ens mostren una realitat cada cop més violenta i on proliferen les inseguretats.

Però l'augment del que s'anomena *inseguretat subjectiva*, sigui quina sigui l'activitat dels mitjans de comunicació, està relacionada amb un altre fenomen, conceptualment més ampli, que replanteja la relació entre la vivència social del delictes i la reacció enfront del mateix. De totes maneres, encara que els mitjans de comunicació no en siguin la causa, podrien considerar-se vehicles de difusió d'aquest canvi de model que s'enfronta al model penal reconegut des del final de la dictadura i que es va desplegar a la resta de països occidentals amb l'establiment de l'Estat del benestar.

Fins als anys vuitanta, el model penal que s'aplicava al tractament de les conductes desviades es fonamentava en una sèrie d'idees interioritzades tant en l'opinió pública com en la cultura política i acadèmica. S'entenia que l'efectivitat dels instruments penals, en relació amb els seus efectes socials, només era mesurable dins un marc general d'atenció als problemes socials o individuals, que alhora es consideraven variables depenent de la desviació.

Seguint aquesta lògica, l'àrea d'intervenció del dret penal havia de ser la mínima imprescindible i actuar, només, davant les infraccions més greus per protegir els béns socials més importants, i sempre que no es disposés de cap altre mitjà social més eficaç. Així s'impedia la instrumentalització del dret penal davant temptacions d'utilitzar-lo per salvaguardar determinades opcions morals o ideològiques.

Es construïa, d'aquesta manera, un model l'objectiu principal del qual era defensar el ciutadà, delinqüent o no, dels possibles abusos i arbitriarietats de l'Estat punitiu. Expressió d'aquesta voluntat són l'existència en el nostre ordenament jurídic, entre d'altres, del *principi de taxativitat*, és a dir, la descripció precisa de les conductes que constitueixen una infracció penal; o del *principi de prohibició de l'analogia*; o també el *principi d'irretroactivitat* i, per tant, la impossibilitat d'aplicar

penes no previstes amb antelació a la comissió del delictes, o la prohibició del *bis in idem*, per la qual l'Estat no pot castigar dues vegades la mateixa conducta sempre que el fonament de la punició sigui el mateix. Tots aquests principis, juntament amb el dret a la presumpció d'innocència, el dret de defensa, el *principi acusatori* i el *dret als recursos* garanteixen la imparcialitat del procés judicial.

Així mateix la reacció penal ha d'aplicar, d'una banda, el principi d'*humanitat* en les sancions, que sempre han de ser compatibles amb la dignitat de la persona, i, de l'altra, el *principi de proporcionalitat*, en virtut del qual la gravetat de la pena s'ha d'ajustar a la gravetat del comportament delictiu que es jutja i amb el qual ha de mantenir una correspondència substancial. En contra d'aquesta posició, s'alça l'anomenat *dret penal d'autor*, segons el qual el sistema punitiu reacciona no davant de la gravetat del fet comès sinó que sanciona la personalitat i el mode de vida de l'autor percebuts socialment i institucionalment com a font de riscos.

Finalment, l'objectiu final de la pena, reconegut a la nostra Constitució com a dret fonamental,¹ ha de ser el de la *reintegració* del delinqüent a la societat.

Aquest model, del qual acabo d'oferir les quatre pinzellades bàsiques i en el qual es privilegia la llibertat dels individus davant la resta de la ciutadania i de l'Estat, està perdent terreny en contra d'un altre model que gira exclusivament al voltant de la idea de control i d'eficàcia, on les qüestions fins ara socials es transformen en qüestions penals i on allò que s'entenia que podia resoldre la justícia social ara es resol amb justícia penal.

Aquest model² emergeix amb la crisi de l'ideal resocialitzador, al qual acabo de fer referència i pel qual s'haurien de guiar les pràctiques i decisions del sistema penal. Aquesta crisi es materialitza a través d'un ressorgiment de sancions punitives i degradants, que tenen per objectiu demostrar la intenció del legislador a l'hora de castigar determinades conductes i delictes, en lloc de vetllar per la rehabilitació social del condemnat.

Però no és possible desvincular el discurs punitiu del context social on es desenvolupa. Aquestes penes «expressives» de la voluntat política responen a un augment de la demanda social de protecció i amb una exigència creixent per mesures punitives, que desemboquen en processos de deshumanització en relació amb els delinqüents. Cada vegada és més difícil identificar-se i comprendre el delinqüent i les seves problemàtiques. Ans al contrari, creix el convenciment que el delinqüent és algú que després d'analitzar i ponderar racionalment els costos i beneficis de les seves accions decideix lliurement delinquir.

Conseqüència d'aquest procés és el retorn de la víctima —amb qui és més fàcil identificar-se i solidaritzar-se— com a protagonista indiscutible del sistema penal. Ara l'objectiu és satisfer la víctima, a qui s'ha de protegir per damunt de tot del delinqüent i a qui s'ha de recompensar imposant penes exemplars i incapacit-

1. Article 25.2 de la Constitució espanyola de 1978.

2. Larrauri, E. «Populismo punitivo y cómo resistirlo», *Jueces para la Democracia. Información y Debate*, núm. 55 març de 2006; Garland, D. *The Culture of Control*. Oxford: Oxford University Press, 2001; Díez Ripollés, J. L. «El nuevo modelo penal de la seguridad ciudadana». *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*, núm. 6, (2004 versió reduïda a *Jueces para la Democracia*, núm. 49).

tant, normalment a través de la presó, al causant del seu patiment, considerat, alhora, com una amenaça per la resta de la societat. D'aquesta manera s'estableix la creença que les penes de presó són un mecanisme efectiu per reduir la delinqüència i per mitigar el patiment de les víctimes.

Òbviament, aquest panorama facilita la politització de la seguretat ciutadana i de la resposta pública als delictes, expressió de la qual serien les contínues propostes de reforma, amb tendències repressives, del Codi penal o l'increment de posicions autoritàries respecte de les polítiques criminals per treure un rendiment electoral d'aquesta suposada demanda social de control i seguretat. En conseqüència, es desenvolupen noves polítiques criminals inspirades en el rigor, en l'ús massiu de l'encarcerament i en una radical revisió de les estratègies assistencials del tractament institucional de la desviació i de la criminalitat.³

Ara bé, estariem dibuixant una realitat construïda sobre percepcions i per tant des del subjectivisme que resulta relativament independent del que les estadístiques demostren. Fa anys que els índexs de delictes estan estancats i els delictes violents més greus com els homicidis o les agressions sexuals estan en descens. I encara que la població penitenciària ha augmentat en els darrers anys de manera espectacular (actualment en l'Europa comunitària només superada per la Gran Bretanya), el conjunt de la ciutadania continua desconfiant de la capacitat de les autoritats públiques per frenar la delinqüència.

Ni l'augment de la població penitenciària ni les contínues reformes del Codi penal modifiquen en absolut la petició constant de més penes i més severes. És com un peix que es mossega la cua, perquè tal com remarca Van Swaaningem: «*la cultura del control té un caràcter autoprofètic en el sentit popperà —és a dir, no es pot desmentir. Si els índexs de delictes augmenten, es requereix més càstig. Si s'estabilitzen, es requereix més càstig perquè disminueixin. Si es redueixen, llavors, clarament el càstig és eficaç i per tant ha de mantenir-se o incrementar-se*».

En resum, hi ha la sensació entre la població d'estar en perill permanent, sensació que s'incrementa per l'aparició o presa de consciència de nous riscos ja siguin econòmics, mediambientals o alimentaris, que són interclassistes i que no s'està disposat a tolerar. En una situació com aquesta, es tendeix a projectar aquestes inseguretats en el delictes perquè, tal com afirmen alguns criminòlegs: «*El delictes compleix una funció socialment útil perquè permet que l'ansietat sigui reemplaçada per la indignació: així doncs la ira és un estat emocional més decorós i reconfortant que la por*».⁴

Davant d'aquesta situació, quin és el paper que correspon als mitjans de comunicació i als gestors públics?

En primer lloc, hi ha d'haver una reflexió sobre la veritable dimensió i complexitat d'aquest fenomen que s'ha anomenat «populisme punitiu». Investigacions recents han demostrat que les mateixes persones que davant una pregunta genè-

3. De Georgi, A. *Tolerancia Cero. Estrategias y prácticas de la sociedad de control*. Barcelona: Virus, 2005.

4. Roberts, J.V.; Stalans, L.J.; Indermaur, D.; Hough, M. *Penal Populism and Public Opinion*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

rica envers la política de seguretat han afirmat la seva indignació sobre el que consideraven una actuació tardana i laxa dels aparells de seguretat i de justícia, enfrontats a la resolució d'un cas concret, han acabat coincidint amb la pena imposada pels jutges i han arribat a ser, fins i tot, més benèvolos. Concretament, a la pregunta «quina condemna imposaria a una persona de vint-i-un anys culpable de robatori per segona vegada?», el 65% de les persones enquestades considera més apropiada una condemna de treball en benefici de la comunitat que una pena de presó.

En segon lloc, hi ha d'haver el compromís de no lucrar-se ni econòmicament ni políticament d'aquest «populisme punitiu». Sabem que aquest tipus d'actitud està menys relacionada amb la vivència concreta d'un fet delictiu i molt més vinculada a l'ansietat; ansietat i preocupació associades a les condicions de vida de cadascú. Una classe política i uns mitjans de comunicació que es proposessin acabar aquest tipus de reaccions que qüestionen els drets i llibertats fonamentals, la tolerància i el respecte a la diversitat, podria transmetre a la població la complexitat dels fenòmens socials que estan en la base de la por i reduir, així, les fonts de l'ansietat social i econòmica a què s'enfronten els grups socials que es troben al límit de l'exclusió.

Aquest número de la *Revista Catalana de Seguretat Pública* pretén col·laborar a fomentar la reflexió sobre el paper dels mitjans de comunicació en el tractament de la informació sobre seguretat pública i sobre els compromisos que s'han d'establir entre aquests mitjans i els gestors públics i polítics per contribuir a no crear alarma social allà on no n'hi ha. Esperem complir l'objectiu.